

Hüseyn Cavidin yaradıcılığında gender bərabərliyi məsələsi

Güntəkin Musayeva

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: guntekin87@mail.ru

Annotasiya. Məqalə Hüseyn Cavidin yaradıcılığı əsasında gender probleminin araşdırılmasına həsr etmişdir. Hüseyn Cavid əsərlərində ailədə və cəmiyyətdə qadın hüquqlarının, hiss və duyğularının, fikir və düşüncələrinin ikinci planda yer alması kimi gender bərabərsizliyini ifadə edən fikirləri və yaşadığı mühitin sosial-psixoloji mənzərəsini açıb göstərir. Şair-dramaturq əsərlərində gender problemlərini göstərməklə yanaşı, onun həlli yollarını da göstərməyə çalışmışdır. H.Cavidin əsərlərindəki qadın obrazlarının xarakterləri Azərbaycan ədəbiyyatında qadın və qadınların cəmiyyətdə rolu kimi mövzuların daha da geniş yayılmasına təkan verdi.

Açar sözlər: gender bərabərliyi, qadın azadlığı, ailə, Hüseyn Cavid yaradıcılığı

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 05.12.2022; qəbul edilib – 20.12.2022

The issue of gender equality in Huseyn Javid's creativity

Guntekin Musayeva

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: guntekin87@mail.ru

Abstract. The article is devoted to the investigation of the gender problem based on Huseyn Javid's creativity. In his works, Huseyn Javid expressed the ideas of gender inequality, such as the secondary status of women's rights, feelings, emotions, ideas and thoughts in the family and society, as well as the socio-psychological picture of the society of his period. In addition to showing gender problems in his works, poet-playwright Huseyn Javid also tried to show the ways of solving them. The features of women's characters in H. Javid's works encouraged the wider spread of topics such as women and the role of women in society in the literature of Azerbaijan.

Keywords: gender equality, the freedom of woman, family, Huseyn Javid's creativity

Article history: received – 05.12.2022; accepted – 20.12.2022

Giriş / Introduction

Multidissiplinar bir elm sahəsi olan gender XX yüzildə meydana gələn qeyri-adi fenomen hadisələrdən biri sayılır. Gender sözü ilk dəfə 1950-ci ildə sosiologiya sahəsində Con Mann tərəfindən istifadə edilmişdir. “Gender” anlayışı qadınların öz hüquqları uğrunda mübarizəsini özündə cəmləyən feminizm cərəyanının əsasında yaranmışdır. Müxtəlif elm sahələrində istifadə edilən “gender” anlayışı ədəbiyyatda da öz əksini tapmışdır.

Əsas hissə / Main Part

Qeyd etmək lazımdır ki, ədəbi əsərlər nadir hallarda təcrid olunmuş şəkildə yaranır. Kontekst, yəni janr, gender, tarixi hadisələr, ideologiya yazı və oxu prosesinə mütləq şəkildə təsir edir [1].

Azərbaycanda gender bərabərliyi uğrunda mübarizə əsrlərlə davam etmişdir. Millətlərin yaranması, özünü təsdiqi dövrü kimi xarakterizə olunan XIX-XX əsrlərdə bu mübarizə Azərbaycan xalqının maarifçiləri tərəfindən ən yüksək həddə çatmışdır. Azərbaycan ziyalılarının qaldırdıqları əsas problemlər içərisində qadın azadlığı məsələsi mühüm yer tutmuşdur. Onlar qadın azadlığı problemini milli oyanışın əsas amili kimi ortaya qoymuşlar.

Bunu nəzərə alaraq, XX əsrin əvvəllərində tək cə yazıçı yox, həm də ideoloq kimi qiymətləndirə biləcəyimiz Azərbaycan mütəfəkkirləri öz yaradıcılıqlarında qadının ictimai-sosial durumuna, ailədaxili vəziyyətinə geniş yer verdilər. Cəlil Məmmədquluzadə, Ömər Faiq Nemanzadə, Əbdürəhim bəy Haqverdiyev, Nəcəf bəy Vəzirov, Abdulla Şaiq, Hüseyn Cavid, Cəfər Cabbarlı, Üzeyir Hacıbəyov, Yusif Vəzir Çəmənzmənli, Abdulla bəy Divanbəyoglu və başqalarının yaradıcılıqlarında gender məsələlərinə çox geniş şəkildə toxunulmuşdur.

Məşhur Azərbaycan şair-dramaturqu Hüseyn Cavidin yaradıcılığında qadın problemi, gender bərabərsizliyi prioritet məsələlərdəndir. Yazıcının yaradıcılığında qadın çox gözəl izah olunur. Onun nəzmlə yazılan əsərlərinin əksəriyyəti Azərbaycan qadınının acı taleyinə həsr edilmişdir. "Qadın", "Qız məktəbində", "Şərq qadını", "Vərəmli qız", "Bir qızın son fəryadı", "Pəmbə çarşaf" və s. tipli şeirləri bu qəbildəndir. H.Cavid qadın azadlığı problemini "Şərq qadını" şeirində belə təqdim edir.

"Mən nə idim? Şərqin əzilmiş qadını!

(Bir az sükut...)

Mən nə idim? Uf, onu heç sormayınız!

Varlığım bir quru heç!" [2, c.1, 141]

Cavidin "Azər" poemasında da Şərq qadınlarının acı taleyi, azadlıq problemləri, hüquqsuzluq poemanın müxtəlif hissələrində öz əksini tapmışdır. Poemanın "Lalə" adlı hissəsində kapitalist düşüncənin qurbanı olan Lalənin, "Gəlin köçərkən" hissəsində isə Sərvinazın faciəli həyatını, acı taleyini, yaşantısını təsvir edilmişdir.

Qadın azadlığını çarşafın atılması ilə dəyərləndirən müəllif poemanın "Bahardır" və "Üsyan" fəsillərində qadınları çarşafı ataraq azadlığa çağırmışdır. Lakin qadın azadlığına yalnız çarşafı atmaqla deyil, insanların beynindəki "mənavi çarşafı" atmaqla nail olmağın mümkünlüyünü də göstərir.

*"İnqilab iştə! Atıb çarşafı siz,
O siyah pərdəyi rədd eylədiniz.
Qeyd edərkən bunu tarix, ancaq
Bir fəzilət deyə alqışlayacaq".
Sizi aldatmasın amma bu qürur,
Çarşaf atmaqla bitər sanma qüsur.
Çoq beyinlər yenə həp pərdəlidir,
Mənavi pərdəyi dəf etməlidir" [2, c.1, 208] .*

H.Caviddə gender anlayışı sələflərindən xeyli fərqlənir. Belə ki, ədib tək cə gender bərabərliyini dəstəkləmir, daha da irəli gedərək qadını kişidən üstün tutur və gələcək bəşəriyyətin işıqlı yolunu qadında görür.

*"Qadın gülərsə şu ıssız mühitimiz güləcəkdir,
Sürüklənən bəşəriyyət qadınla yüksələcək" [4, c.3, 192].*

Hüseyn Cavid dram əsərlərində də ailədə və cəmiyyətdə qadının söz haqqının olmaması, hiss və duyğularının, fikir və düşüncələrinin ikinci planda yer alması kimi gender bərabərsizliyini ifadə edən fikirlərini vurğulayır. Məhz buna görə də H.Cavidin yaradıcılığında dram əsərlərinin bir çoxunun adı qadın obrazları ilə adlanır. Məsələn, "Ana", "Maral", "Afət". Müəllif bu əsərlərinin

də göstərdiyi qadınların birbaşa ictimai problemini qoyur və əsərlərinə baş qəhrəman olan qadınların adını verir.

Ailə və nikah məsələlərinə xüsusi diqqət yetirən H.Cavid “Maral” dramında erkən nikahın ailədaxili və cəmiyyətdaxili fəsadlarını göstərmişdir. Əsərin ilk səhnəsindən biz 16 yaşlı Maralın acı taleyini Nazlı bacıya danışarkən şahidi oluruq.

“N a z l ı (yapma bir gülüşlə). Allah eşqinə, hiç böylə padşah sarayında yaşayan bir xanım da taleyindən şikayət edərmi?”

M a r a l . Haqqın var, Nazlı bacı!.. Lakin bu geniş dairə, bu müzəyyən və gözəl odalar bana dar və qaranlıq məzarlardan daha sıqıntılı gəlir. Off, bəxtiyarlıq içində ölmək – kədərlər, üzüntülər içində yaşamaqdan bin qat xeyirli imiş. İki sənə əvvəl böylə məş’um, qara günü kim xatırlardı? Məs’ud bir gövərçin kibi saf və azadə yaşıyordum; məktəbi bitirmək üzrə ikən zavallı babam tərki-həyat etdi. Yüz yerdən görücü gəlməkdə ikən, yoq olası Turxan bəy bəla yıldırımını kibi üstümüzdü aldı. Artıq onun adı gəlincə hər kəs susmağa başladı. Hətta Arslan da, sevgili Arslan da sü-kuta məcbur oldu” [3, c.2, 62].

Maraldan fərqli olaraq, Humay nisbətən dünyagörüşlü, azad düşüncəli, mübariz bir xanımdır. Nişanlısı Şahmar bəyin xəyanətindən sonra Cəmil bəyə ərə getmişdir. Humayla Cəmilin arasındakı sevgi qarşılıqlı sevgi, hörmət, mərhəmət əsasında qurulan bir münasibətdir. Ancaq Maral və Turxan bəyin arasında qarşılıqlı sevgi münasibəti yoxdur. 16 yaşlı Maral cavan yaşında atasını itirdikdən sonra həyatın çətinliklərindən qorxduğu üçün özündən yaşca böyük olan 48 yaşlı Turxan bəyə ərə getməyə razılıq vermişdir.

Humayın azadlığı onun geyimində də özünü göstərirdi. O, avropasayağı geyinən bir xanımdır. Hətta onun geyim tərzində evdən kənara çıxmış və hər yerdə onun açıq-saçıqlığından danışmışdılar. Belə ki, Qazı Turxan bəyə gəlinindən şikayət edir.

“Qazı (birdən-birə bağıraraq). Nə söyləyim ki, xalqın arasına yeni bid’ət qoyursunuz... Gəlinin islam qızı olduğu halda bir xristiyanı seçilmir (Qayət sinirli). Ah... Ah!.. Müsəlmanlıq böylə gedərsə, çox sürməz ki, ev-əşiyimiz Lut şəhri kibi yerin dibinə keçər!” [3, c.2, 94].

H.Cavidin yaradıcılığında qadın obrazlarının təbiətində dualizmlik var. Belə ki, evdar, vəfalı, eşq əzabı çəkən, dilsiz, hüquqsuz qadın obrazları yeri gələndə üsyankar, öz hüquqlarını bilən, xəyanətkar, ərinə sadıq olmayan, qadın obrazlarına çevrilməsini də müşahidə etmək olar. H.Cavidin yaradıcılığında xəyanətkar qadının psixoloji-mənəvi iztirabları, təzad dolu düşüncələri təsvir obyektinə çevrilmişdir. Hüseyin Cavidin Maral, Afət obrazları buna misal ola bilər.

Yazıq, fağır, sakit Maral yeri gələndə öz sevgisi uğrunda mübarizə aparan, mövcud vəziyyətlə barışmayan bir obrazdır. Azad sevgini hər şeydən üstün tutan Maral evli olmasına baxmayaraq, el qınağından, şəriətdən qorxmayaq Arslan bəyə qoşulub qaçmağa razılıq vermişdir. Lakin bu sevgi Maralın faciəsinə çevrilir. Turxan bəy tərəfindən qətlə yetirilir.

Sovet hakimiyyətinin ilk illərində “azadlıq” amilləri Hüseyin Cavidin də yaradıcılığına təsir etmişdir. Belə ki, “Uçurum”, “Afət” pyeslərində ictimai mühitin yetişdirdiyi qeyri-əxlaqi qaydaların cəmiyyətə gətirdiyi fəsadları ön plana çəkmişdir. “Afət” pyesi ailə-məişət mövzusunda yazılmışdır. “Afət”də yüksək əxlaq normalarını tapdalayan, qadın-ana hüququnu ayaqlayan, qadına sadəcə bir əyləncə vasitəsi kimi baxan pozğun ərlərin və eyni əxlaqa malik subay gənclərin çirkin hərəkətləri, kübar ailələrə mənsub ata-anaların öz oğul və qızlarının tərbiyəsinə laqeyd qalmaları, öz heysiyyətlərini, mənliliklərini qiymətləndirməyən, gözəlliklərinə güvənib ara-namusa arxa çevirən kübar qadınların məsuliyyətsizliyi, nəhayət, ailə və məişətdə ən böyük bəlalardan birincisi olan əyyaşlıq kimi səbəblərdən bir neçə ailəni bədbəxt edir” [5, s.160].

Müflisləşmiş kübar ailədə doğulan 17 yaşlı Afət Maral kimi özündən yaşca böyük olan əyyaş, içki aludəçisi olan Özdəmirlə ailə həyatı qurur. Lakin Maraldan fərqli olaraq, Afət aciz, küskün deyil, öz mənliliyinə hörmətlə yanaşan, aldadılmağı qəbul etməyən, onu təhqir edən, ona əyləncə vasitəsi kimi baxanlara qarşı intiqam almağı bacaran mübariz, qəhrəman bir obrazdır.

“A f ə t (əлиндə silah, acı qəhqəhələrlə). Özdəmirin intiqamını aldım, öz intiqamımı aldım (cənazəyə). Sən bəni unuttun, gözəlliyimi təhqir etdin; iştə gözəlliyin intiqamını aldım. Ah, intiqam vəhşətlərin ən alçağıdır, lakin kəndimi almadım, əfv et!.. (müstəhzi qəhqəhə ilə). Ah, sən bu

aqşam düğün yapacaqdın Altunsaça qavuşacaqdın... Halbuki bən buna razı olamam, çünki... səni pək seviyorum (masa üzərindəki çiçək dəmətini çözərək cənazəyi süslər). Ah, əvət, səndən ayrılmaq” [4, c.3, s.139].

Nəticə / Conclusion

H.Cavid evlilikdə mənəvi-psixoloji çərçivə daxilində Maralın, Afətın yaşadıkları tərəddüdlü və təzadlı hissələrini təsvir etməklə, patriarxal cəmiyyətdə ailədaxili, sosial, mədəni, siyasi, psixoloji, cinsi ayrı-seçkiliyi ifşa edirdi.

Ədəbiyyat / References

1. Рюмкёнен И. Гендер и литература: проблема «женского письма» и «женского чтения» [Elektron resurs] / – www.a-z.ru/women_cd1/ntme/filologich_nouki_2.htm
2. Cavid, H.A. Əsərləri. [5 cilddə] / H. Cavid / Tərtib edən: Turan Cavid. – Bakı: Lider nəşriyyatı, c.1, 2005.
3. Cavid, H.A. Əsərləri. [5 cilddə] / H. Cavid / Tərtib edən: Turan Cavid. – Bakı: Lider nəşriyyatı, c.2, 2005.
4. Cavid, H.A. Əsərləri. [5 cilddə] / H. Cavid / Tərtib edən: Turan Cavid. – Bakı: Lider nəşriyyatı, c.3, 2005.
5. Cəfərov M.C. Azərbaycan ədəbiyyatında romantizm. Bakı: Azərnəşr, 1963.

Проблема гендерного равенства в творчестве Гусейна Джавида

Гюнтекин Мусаева

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: guntekin87@mail.ru

Статья посвящена исследованию гендерной проблемы на основе творчества Гусейна Джавида. В своих произведениях Гусейн Джавид раскрывает идеи социально-психологической картины среды его обитания, выражающие гендерное неравенство, такие как второстепенное положение женских прав, чувств и эмоций в семье и в обществе. Помимо гендерных проблем показанных в своих произведениях, поэт-драматург также пытался показать пути их решения. Характеры женских персонажей в произведениях Г.Джавида таких, как роль женщины и женщины в обществе дали толчок к более широкому распространению в азербайджанской литературе.

Ключевые слова: гендерное равенство, женская свобода, семья, творчество Гусейна Джавида